

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI

3

Editör:

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

AKAĐ

Mevlânâ Araştırmaları 3

Mevlânâ Araştırmaları Derneęi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk

Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç

Doç. Dr. Derya Örs

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Redaktör

Yrd. Doç. Dr. Bilal Çakıcı

Akçaę Yayınları: 958

Türk Halk Edebiyatı: 56

ISBN: 978-975-338-959-4

©Bu kitabın bütün hakları Akçaę A.Ş.'ne aittir.

Kapak: Emin Bebek

Sayfa Düzeni: Akçaę Dizgi Ünitesi

Baskı: Erek Matbaası - 342 31 01

1. Baskı / Ankara 2009

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 11382

Akçaę Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Tuna Cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 – 433 86 51

Faks: 432 28 52

www.akcag.com.tr

akcag@akcag.com.tr

MEVLÂNA'DA ANADOLU, ANADOLU'DA MEVLÂNA SEVGİSİ

Nazif Öztürk*

"Şu toprağa sevgiden başka bir tohum ekneyiz biz..."

"Bir sevgiye harcanmadıkça, bir sevgilinin güzelliğine feda edilmedikçe, nedir altın; nedir can; inci-mercan da nedir?"

Mevlâna

"Ancak sevdiğiniz zaman sevilirsiniz"

Robert Browning

Mevlâna; Anadolu toprakları üzerinde kurulan devletlerden Selçuklular için sahip olunan misli bulunmaz bir hazine, Osmanlılar için kıymetine değer biçilemeyen bir miras, Cumhuriyet dönemi için, devletin yönetim şekli ve organları değişmiş olsa da milletin sürekliliğini ifade eden, mazi ile kültür hayatını birbirine bağlayan sağlam bir istinatgâhtır.

Bu nirengi noktalarının hangisinden adımınızı atarsanız atınız, kendinizi bir bahr-i muhit içinde bulursunuz. Bundan gayrı anlatacağınız her şey, kendi müktesebatınız oranında bu deryadan kırbanıza dolduracağınız bir katre olacaktır. İster aşk ve sevginin felsefesini yapınız, ister salt bir şekilde Mevlâna ve Mevleviliği anlatınız, isterseniz O'nun sevdasından Anadolu insanının kalbinde yer tutan kırıntılar devşiriniz, sonuç değişmeyecektir.

"Mevlâna'da Anadolu, Anadolu'da Mevlâna Sevgisi" düşüncesinin temellendirilmesi için; Mevlâna'nın Anadolu toprakları üzerine adımını attığı günlerin sonrasında, bu coğrafyada yaşanan siyasî, sosyal ve kültürel hadiselerin zihnimizde canlanması; insanlığın ortak kültür mirası olan Mevlâna ve Mevlevîlik fikriyatının anlaşılması gerekiyor.

Mevlâna ve meslektaşları kâinata olup-biten hadiselere *"tecelli"*ler olarak bakarlar. Can sıkıcı olanlarına *"celâlî"*, gönül açıcı olanlarına *"cemâlî"* adını verirler¹. Dönemin Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı yürütülen celâlî

* Doktor, Yazar

¹ Kara, Mustafa, "Mevlâna'nın Yaşadığı Yüzyıla Genel Bakış", *Mevlâna-Celâleddin Rûmi-800. Yıl*, Ankara 2007, TYB yayını, s.17-19.

tecelliler, haricî ve dâhilî olmak üzere iki koldan zuhur etmiştir. Dıştan gelenler Haçlı seferleri ve Moğol istilası, dâhilde meydana gelen ise Babaîler isyanıdır.

Avrupa dünyası, XI. yüzyılın sonunda “Kudüs’ü kurtarmak” sloganı ile Müslüman Türkleri Anadolu’dan atmak ve bütün Ortadoğu’yu ele geçirmek amacıyla siyasî-askerî bir hareket başlatmıştır². Hıristiyan âleminin başlattığı bu Haçlı savaşları İslâm dünyası için pek çok sıkıntılara sebep olmuştur. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan sonra da devam eden Haçlı seferlerinin önü ancak, 1396’da Niğbolu’da 1444’de Varna’da kazanılan zaferlerle kesilebilmiştir³.

İslâm dünyasının üzerine Batı’dan gelen Haçlı kasırgası bitmeden Doğu’dan bir başka afet zuhur etmiştir. Cengiz Han’ın komutasındaki Moğol ordusu ile Hârezmşâhlar arasında 1218’de başlayan mücadele uzun yıllar devam etmiş, Çin’den Akdeniz’e kadar uzanan bu işgal İslâm dünyasını silindir gibi ezip geçmiştir. Cephelerde yaşanan katliamların yanında, Necmeddîn-i Kübra, Ferideddîn-i Attar gibi pek çok mutasavvıfın şehit olmasına, kültür ve sanat eserlerinin yok edilmesine sebep olmuştur. Sonuçları itibarıyla Moğol istilası, dünya tarihindeki “celâlî” tecellilerin en büyüklerinden biridir. İslâm medeniyetinin çökmesine sebep olan olayların başında, bu istila gelmektedir. Bir rivayete göre Mevlâna ve ailesinin doğup büyüdüğüleri kendi yurtlarını terk ederek Anadolu’ya gelmelerinin sebebi, hiçbir insanî kural tanımayan bu harekettir. Hiç kuşkusuz bu hicret hareketi kendi içinde can ve mal kaygısının ötesinde ulvî gayeler barındırmaktadır. Yalın bir bakışla bu hicret, dünyayı kasıp kavuran gerginlik ortamından uzaklaşmak şeklinde anlaşılırsa da esas amaç, kadir kıymet bilen insanların yaşadığı huzurlu bir ortama kavuşmak, maddî ve manevî açıdan sahip olunan bilgiyi kaybetmeden ihtiyaç sahiplerine ve bunlar arasında isteklilere ulaştırmaktır.

Anadolu kapılarına gelip dayanan Moğol baskısı yetmiyormuş gibi bu dönemde, sarsılan istikrarı daha da derinleştirecek, hatta Selçuklu ülkesini dışarıdan gelecek müdahalelere açık hale getirecek iç karışıklıklar da baş gösterdi. Bunların başında orta Anadolu’yu tesiri altına alan Babaîler hareketi gelir.

Anadolu Selçuklu Devleti’ne karşı giriştiği büyük siyasî-içtimaî ayaklanma hareketine adını veren ve Anadolu’da ilk gayri sünnî cereyanların

² Haçlı Seferleri hakkında geniş bilgi için bkz. Mülayim, Selçuk, “Fetihten Sonra Anadolu Türk Devletleri”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* (ed. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1988, C. VIII, s.225-228,244-245,257-258.

³ Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul 1986, C.I, s.80-82,94-97

temelini atan Baba İlyâs-ı Horasanî (ö.637/1240), büyük bir ihtimalle beraberrindeki Türkmenlerle birlikte Moğol istilası önünden Anadolu'ya gelmiş ve Amasya yakınında bugün İlyas köyü adıyla bilinen Çat Köyü'ne yerleşmiştir. Baba İlyâs, İslâmiyet'e girmeleri üzerinden fazla bir zaman geçmediği için henüz eski inançlarını belli ölçülerde koruyan ve okuma yazma bilmeyen yarı göçebe Türkmenlere, yapılarına uygun bir tasavvufî anlayış sunmuştur. Kaynaklarda kesin bilgiler bulunmamakla beraber bu tasavvufî anlayışın, Tâcülârifin Seyyid Ebü'l-Vefâ Bağdadî'den Dede Garkın adındaki bir Türkmen şeyhi vasıtasıyla Baba İlyas'a intikal ettiği sanılmaktadır.

Baba İlyas, çok zor içtimaî ve iktisadî şartlar içinde yaşayan, gerek yerli halkla gerekse yönetim çevreleriyle pek çok problemleri bulunan Türkmenleri, Selçuklu hükümetinin baskısından kurtaracak bir mehdi hüviyetiyle ortaya çıkmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in elinden iktidarı almak amacıyla 637/1240 tarihinde başlatılan ayaklanmanın başına, Şeyh Baba İlyas halifesi Baba İshak'ı getirmiştir. Ayaklanmanın ilk zamanlarında başarı kazanarak Güneydoğu ve Orta Anadolu'yu ele geçiren Babaîler Amasya'da ilk yenilgiye uğradılar. Amasya kalesine sığınan Baba İlyas, Mübarizüddin Armağanşah kuvvetleri tarafından yakalandı ve burada idam edildi. Amasya'ya gelen ve fakat şeyhini kurtarmaya muvaffak olamayan Baba İshak yönetimindeki kuvvetler Konya üzerine yürüdü. Ancak Babaîler, Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovası'nda, aralarında paralı Frenk askerlerinin de bulunduğu Selçuklu Ordusu tarafından ikinci defa yenilgiye uğratıldı ve Baba İshak da savaş alanında öldürüldü⁴.

İç isyan böylece bastırılmış olmakla birlikte, muharebe meydanlarında kaybedilen savaş gücü, sarf edilen askerî teçhizat ve belki de bunlardan daha önemlisi, devlet yönetimi ve askerî kesim üzerinde meydana gelen moral bozukluğu ve baş gösteren zafiyet, Anadolu Selçuklu Devleti'ni Moğol istilasına açık hale getirmiştir⁵. Nitekim Babaîler isyanından üç yıl sonra 1243'de Sivas yakınlarında Köseadağı'nda yapılan karşılaşmada Selçuklu Ordusu yenilmiş ve Anadolu Moğolların istilasına uğramıştır⁶.

⁴ Ocak, Ahmet Yaşar, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babaîler İsyanı*, İstanbul 1980, s.59-133; Ocak, Ahmet Yaşar, "Baba İlyas" ve "Baba İhsak" Md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C. IV, s.368-369.

⁵ "...Babaî hareketiyle devletin zayıf düşmesi üzerine Alâeddin Keykubat tarafından kabul edilen ve ölümüyle oğlu Keyhüsrev tarafından Moğolistan'a gönderilen elçinin gelmesini dahi beklemeden saldırıya geçtiler..."(Mülayim, Selçuk, *age*, s.304).

⁶ Kaybedilen Köseadağ Savaşı ve Moğolların Anadolu'yu istilaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mülayim Selçuk, *age*, s.304-309,316-319.

"Sıkıntılar rahatın temelidir/Acular nimetin öncüleridir"⁷ diyen Mevlâna'nın sezgisine uygun olarak, yaşanan haricî ve dâhilî sıkıntıların arkasından Anadolu'nun bağrında "cemâlî" tecelliler kendini göstermiştir. Her biri kendi muhitinde bir mihver konumunda olan mana yıldızlarından bazıları şunlardır: Endülüs'te doğup Konya'da yaşayan ve ömrünün son yıllarını Şam'da geçiren Muhyîddin-i Arabî (ö.638/1240), Afganistan'ın Belh şehrinde doğan uzun bir yolculuğun sonunda Anadolu'da yaşayan ve Konya'da Maşukuna kavuşan Mevlâna (1207-1273), Mevlâna'nın babası Bahâeddin Veled (ö.1231), Şemseddin-i Tabrizî (ö. 1247?), Şahabeddin Sühreverdi (ö.1234), Ferideddin Attar (ö.1220), Sadreddin Konevî (ö.1273), Hacı Bektaş-ı Velî (ö.1271), Ahi Evren (ö. 1261) Sadi Şirazî (ö.1291), Şeyh Edabalı (1206-1326), Nasreddin Hoca (1208-1284)...

Bu cemâlî tecelliler arasında Haçlı dikeninin gülü, Endülüs'ten kalkıp Anadolu'ya gelen Muhyîddin-i Arabî olduğu gibi, Moğol afetinin içindeki rahmet de, Horasan'dan kalkıp uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Konya'ya vasıl olan Mevlâna Celâleddin Rûmî'dir.

Anadolu'da yaşanan celâlî tecelliler, bu coğrafyayı pek çok ekonomik, sosyal ve kültürel buhranlarla yüz yüze getirmiştir. Haricî ve dâhilî hadiselere ortaya çıkardığı savaş, kavga, tefrika gibi olaylar, hem fizik, hem metafizik alanlarda tesirini göstermiştir. Moğol ordularının tahribatıyla yıkılan sadece şehirler değil, aynı zamanda gönüller de harap olmuştur. Gerçekten Anadolu'da yaşayan Müslümanlar için XIII. Yüzyıl, büyük zorlukların yaşadığı bir zaman dilimi olmuştur. Tarihin derin sayfalarında kalan huzur, artık bu topraklarda kolayca bulunamıyor, bu nedenle de özleniyor, hatta büyük bir iştiyakla aranıyordu.

Moğolların kıyımı, Selçukluların parçalanması, günden güne artan vergiler, tedirginlikler, düzensizlikler, yaşam ve gelecek umutlarının yitirilmesi gibi sebepler; Anadolu'da rahat ve huzur bırakmamıştı. Acılara gark olmuş Anadolu insanının inançlarına sarılmaktan başka umut kapısı kalmamıştı.

Anadolu insanı, bu buhranların ortaya çıkardığı can sıkıcı ve karanlık meselelere, maneviyat sahibi kimselerin himmeti sayesinde, kendi iç dinamiklerinden gelen güç ve imkânlarla çözüm bulmaya, Türk-İslâm medeniyetinin aslî değerleriyle bu dönemi aşmaya çalışıyordu.

⁷ Mevlâna, *Mesnevî* (Çev. Adnan Karaismailoğlu), Def. 5, C.III, s. 211, beyit 3678, 3683. Mevlâna'nın yaptığı bu tespit, şu ayette ifade edilen gerçeğe de bağdaştırılabilir: "...hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayırlı olabilir, hoşunuza giden bir şey de sizin için şer olabilir. Allah bilir siz bilmezsiniz" (KK, II/216). Aynı konuyu, Malatya doğumlu Niyazî-i Mısırî ise, XVII. Yüzyılda gül ve diken benzetmesiyle şöyle anlatıyor: "*Cemâlî zahir olsa tiz celâlî yakalar anı*
Nerde bir gül açılrsa yanında har olur peyda" (Kara, Mustafa, *agn*, s.19).

Yukarıda bir kısmının isimlerini saydığımız ilim, fikir ve gönül erenleri; Anadolu'nun dil, edebiyat ve düşünce plânında mimarları sayılırlar. Bu insanlardan her biri kendi tarzı ve üslubu içinde gayret göstermişler, yaşadıkları çağda insanlar için birer manevî tabip olmuşlar, hatta bununla da kalmayarak tesirlerini günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Anadolu; onların çalışmalarıyla ve eserleriyle Haçlı ve Moğol saldırılarının ve kaos ortamında ortaya çıkan fikrî ve akidevî sorunların açtığı fizikî ve metafizik yaraları sararak yeni bir kültür ve medeniyetin coğrafyası haline gelmiştir.

Hiç kuşkusuz bunlar arasında, ailesiyle birlikte ata yurdu Belh şehrinde 1212(13)'de ayrılarak beş yaşında yollara düşen, her uğradığı şehirde ilim ve gönül deryalarıyla tanışarak ve onlardan bilgi ve maneviyat derleyerek, on sekiz yıllık bir seyyar hayatın sonunda Konya'da karar kılan Mevlâna'nın ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Bugün Afganistan sınırları içinde bulunan Belh şehrinde sonra Nişâbur'a vasıl olduklarında burada tanınmış mutasavvıflardan Feridüeddin Attar ile tanıştılar. Çocuk yaşta Mevlâna'da gördüğü istidat sebebiyle önemli eseri "Esrarnameyi" ona hediye etti. Bir sonraki durak olan Bağdat'da Şahabeddin Sühreverdi ile mülaki oldular. Halifenin arzusu doğrultusunda burada kafiye, "*nereye gelip nereye gidildiği*" sorulduğunda; Mevlâna'nın babası ve kafiye reisi olan Bahâeddin Veled, "*Allah'tan gelip Allah'a gidiyoruz. Bizler mekânsızlıktan gelip mekânsızlığa gidenlerdeniz*" diyordu.

Kafiye buradan, kutsal toprakları ziyaret etmek amacıyla Kûfe-Kerbela tarihiyle güneye yöneldi. Hac farızasını edadan sonra Mevlâna ailesini taşıyan kervan Şam'a vasıl oldu. O tarihlerde burada bulunan Muhyîddin-i Arabî hazretleriyle hemdem oldular. Mevlâna'nın gelecekteki hizmetlerini mana âleminde fehmeden İbni Arabî'nin, kervanı süzdükten sonra, "*fesühbanallah, bir deniz bir nehrin /gölün peşine takılmış akıp gidiyor*" dediği rivayet edilir. Şamlıların, kafilenin buraya yerleşmesini isteyen ısrarları karşısında; Bahâeddin Veled, Anadolu'da kendilerini bekleyen hizmetin önemini hissetmiş olmalı ki; "*Tanrı yurdumuzun Rûm ülkesi olmasını buyuruyor. Bizim toprağımız Selçuklu başkenti Konya'dır*" demiştir.

Bir mürşidin eteğine yapışmış müridin basamak basamak seyr ü sülûkunu tamamlaması gibi, yurt edinmeye karar verilen Anadolu'nun sindirile sindirile tanınması için, önceleri şehir şehir dolaşıldı. Halep Gaziantep tarihiyle Malatya'ya varıldı. Buradan Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde güzergâhları dolaşarak 1222'de Lârende/Karaman'a ulaşıldı. Karaman'da yedi yıl ikâmetten sonra Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat(1220-1237)'in daveti üzerine 3 Mayıs 1228 'de son durak olan Konya'ya vasıl

olundu. Artık, Anadolu bozkırının ortasında parlayan bu şehirde, mana ve dünya sultanları yan yana oturuyordu. Fakat bu mesut günler çok uzun sürmedi, Sultânü'l-'ulemâ Bahâeddin Veled, 12 Ocak 1231 tarihinde vefat etti. Bu tarihte oğul Celâleddin yirmi dört yaşına gelmiş ve Mevlâna olmuştu.

Mevlâna'ya babasından, güzel ahlâk, ince zevk ve dört medresede dört kürsü miras kalmıştı. Mevlâna bir yandan bu kürsülerde dersler veriyor, bir yandan da babasının müridi Seyyid Burhaneddin'den dersler alıyordu.

Mevlâna, dinî ilimlere vâkıf, döneminin düşünce hayatına hâkim, âlim, mutasavvıf, şair ve mütefekkir bir şahsiyettir. Mevlâna tefekkürü; din, ilim, felsefe ve tasavvuf süzgecinden geçirmiş, iman ve sevgi potasında eritmiş, zaman ve mekânla aşınmayan sağlam bir düşünce sistemi haline getirmiştir.

Mevlâna, Kur'an'ın çağlar üstü mesajından beslendiği için tüm zamanları aydınlatmaktadır. Asırlardan beri hem kendi kültür çevresinde, hem de dünya genelinde bir hazine gibi değer bulan Mevlâna, her zaman yeni her zaman güncel mirasıyla çağlara ışık saçmaktadır.

Divân-ı Kebir'de, duygularına gem vurulamayan coşkulu bir şair; Mecâlis-i Seb'a'da, ilmî bahislerde geniş vukufiyet sahibi derin bir âlim; Fih-i Mâfih'de, insanın iç dünyasından büyük sesler getiren bir veli olarak görünen Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî'de, çevresini aydınlatan ve gönüllere nur saçan bir mürşid-i kâmilidir.

Eserlerinin okuyucuları, ileri yaşlardaki kimseler olduğu kadar çocuklar da olabilmektedir. Masal isteyene masal, hikâyeye isteyene hikâyeye, hikmet arayana hikmet, bu satırlarda yer almaktadır.

Mesnevî, alelâde bir eser değil, âdeta bir İslâm kültür atlasının adıdır. İlham tariki ile söylenmiştir. Kur'an'ın mağzı ve yorumudur. Hadislerin sırları bu eserde açıklanmaktadır.

Tabir caizse, büyük eserler beynin kıvrımlarına benzer, Mesnevî böyledir ve bir yer tıklatıldığında karşımıza binlerce sayfalık hikmet ve irfan malzemesi çıkar. Mesnevîyi okurken karşınızda sık sık güzel çiçekler açar ve siz bu düşünce çiçeklerinin Kur'an-ı Kerim'den iktibas edildiğini fark edersiniz. Fakat bu iktibaslar yalın değil, çok girift, âdeta endüstriyeldir.

Mesnevî daha ziyade halka hitap ettiği için, bu eserde kültürel motifler önemli bir yer tutar. Fakat Divân-ı Kebir'de tam anlamıyla Allah'a dönüş konusu felsefî, edebî ve şiirsel bir tarzda konu edilmektedir. Mevlâna bu eseri ile entelektüel süreçleri yaşayan insanlar için de bir maneviyat kapısının var olduğunu göstermiştir. Bu, O'nun unutulmaz büyüklerden olmasının belki de en önemli nedenlerinden biridir.

Mevlâna düşünceleriyle bütünü kucaklamaktadır. Mevlâna, farklı dinlere, milliyetlere sahip olsalar da, insanların bir olduğunu ve insanın her şeyin üstünde bir değeri bulunduğunu söylemiştir. Hatta söylemekle de kalmamış, ne pahasına olursa olsun, ne cahili okumuştan, ne de halktan kimseleri hükümdardan daha az insan saymamıştır. Mevlâna insanı insandan, insan sevgisini Allah sevgisinden ayırmaz. Düşüncesi sözleri ve yaşamı ile hep bu gerçeği gözler önüne sermiştir.

Anadolu'da yeşeren bu felsefî anlayışın temeli insandır, insan sevgisidir, barıştır, özgürlüktür, dayanışmadır. Bu düşüncede, insanlığın, kardeşliğin, hoşgörünün hayatî önemi işlenmektedir. İnsan hayatının erdemleri ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede özgürlük kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu konuda Mevlâna:

*“Ayrı kasem önümde durdukça,
Vallahi kimsenin balını düşünmem.
Azıksızlık ölümlle kulağım bursa bile,
Hürriyeti kulluğa satmam ben”⁸.*

demektedir.

Gerçekten de Mevlâna hürriyet konusuna büyük önem vermektedir. Hür olmayan kişide gerçek manada şahsiyet gelişmeyeceği, önünde yeni ufuklar açacak tarzda ilim tahsil edemeyeceği, hatta şartlanmış ve hürriyeti kısıtlanmış kişilerin, verilecek bilgilere de açık olamayacağı için; Mevlâna, Mesnevî'nin girişi mahiyetinde olan ilk on sekiz beyitten sonra esas mesajın verilmesine; “Ey oğul! Bağlı çöz, özgür ol. Ne zamana kadar gümüşe, altına bağlı kalacaksın?”⁹ mısra'ı ile başlar.

Öte yandan bu felsefî sistem, yalnızca hürriyet, özgürlük, barış ve insan sevgisi gibi öğeleri içermekle kalmaz. Bunların yanında, bilginin, toprağın, üretimin, paylaşımın, dayanışmanın anlamını ve değerini bir arada, bir bütün olarak sunar. Böylece insanın varlığı çıkış noktası yapılarak, sevgi, dayanışma ve bilgi odaklı bir medeniyetin temelleri atılır

Hemen belirtelim ki, Mevlâna'nın insan sevgisi bazılarının zannettiği gibi felsefî hümanizm değildir. Hümanizm, gayet şuurlu bir şekilde Tanrı fikrini dışarıda bırakarak, insanı kâinatın merkezine oturtmayı hedefleyen bir doktrindir. Bir kere felsefî hümanizm bir araç değil, bir amaçtır. Oysa Mevlâna için hümanizm bir araçtır. Asıl amaç Allah'ta bütünlüğe ulaşmaktır. Her

⁸ Mevlâna Celâleddin, *Rubailer* (terc. Abdülbâki Gölpinarlı), Ankara 1982, s.144; Gölpinarlı, Abdülbaki, *Mesnevî ve Şerhi*, İstanbul 1985, C. IV, s. 449.

⁹ Mevlâna, *Mesnevî* (Terc. Adnan Karaismailoğlu), Ankara 2007, B.2, Def. 1, C.I, s.41.

insan, Allah'ın bir yansıması olduğu için değerlidir. Bu nedenle düşünce kaynağını ve temelini Allah'tan almayan, gönül dünyasında pışmeyen hümanizm Mevlâna'ya çok uzaktır.

O, eserleri, ilmi ve konumu itibariyle herkesin hayran olduğu, eşğine baş koyulacak büyük bir kapı ve aşk ateşinden bağı yanan sevdalılarının kana kana su içtiği coşkulu bir pınar olmasına rağmen; herkese değer vermiş, isteklerini karşılamış ya da vasıta olmuştur. Kendisine başvuran her kademedeki insanla seviyesine, konumuna, anlayışına ve ihtiyacına göre ilgilenmiştir. Sadece bununla da kalmamış, bir insanın sıkıntısını duyduğunda, sezdiğinde onlarla ayrıca ilgilenmiş, sıkıntısının giderilmesine çalışmış, gerekli ve uygun gördüğünde yetkililere mektuplar yazmıştır¹⁰.

Mevlâna insan sevgisine, kardeşliğe ve hoşgörüyü daima dikkat çekmiştir. Zira iç ve dış çekişme ve saldırılardan bunalan halk bu çağrılarda sükûn buluyordu. Mevlâna Türk milletinin Anadolu'da tutunmasını sağlayan ve geleceğine ışık tutan bir fikir mimarıdır. Mevlâna'nın yüklendiği bu misyona bakarak Hilmi Ziya Ülgen, "*O yalnız büyük bir şair, bir tarikat kurucusu, derin bir sûfi, etraflı bir âlim değil, aynı zamanda ve hepsinden önce Anadolu'da kurulmaya başlayan yeni kültür unsurları arasında büyük bir kaynaşma ve birleşme temin eden derin bir ruh ve hamle adamıdır*"¹¹ demektedir. Mevlâna bu tarzdaki yaşamı ile her kesimden Anadolu insanının kalbinde yer bulmuştur.

Mevlâna'nın hayat felsefesine göre, her şey Tanrının bir görünümüdür. Allah'ı insanda ve bütün yaratıklarda görerek sevmek, hiç kimseyi suçlamamak ve hatta dışlamamak Mevlevîliğin temel ilkesidir. Mevlâna XIII. Yüzyılda Moğol akınları yüzünden sarsılan Anadolu'nun acısını; insanlığı, hoşgörüyü ve barışı temel alan felsefesiyle hafifletti ve yaraları sardı.

Mevlâna, "*ancak sevenlerin sevileceğini*" ve değeri ne olursa olsun sevgiliye feda edilmeyen varlığın hiçbir bir kıymetinin olmadığını en iyi bilenlerdendi. O, bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirir: "*Bir sevgiye harcanmadıkça, bir sevgilinin güzelliğine feda edilmedikçe, nedir altın; nedir can; inci- mercan da nedir?*"¹² Buradan devamla "*Şu toprağa sevgiden başka bir tohum ekmeyiz. Şu tertemiz tarlaya başka bir tohum ekmeyiz biz...*" diye sözünü bağlamaktadır.

¹⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Elmas, Nazım, "Mektuplardaki Mevlâna", *Mevlâna -Celâleddin Rûmî- 800. Yıl*, Ankara 2007, s.156-168.

¹¹ Ülgen, Hilmi Ziya, Selçukluların Çöküşü Zamanında Konya", *Mihrab Dergisi*, İstanbul 1923.

¹² *Külliyât-ı Şems*, nşr. B. Furûzânfer, Gazel 2528,3. beyt; krş. *Divân-ı Kebîr*, Çev. A. Gülpınarlı, VI, 37.

Konumuz açısından hazineler değerinde olan bu sözleri ister zahîrî anlamıyla “yeşermesini istediğimiz bir tohumun toprağa ekilmesi” şeklinde anlayalım, ister topraktan kastın “nazargâh-ı ilâhî” olan insanların gönlü olarak anlayalım, her iki halde de ilk elden sözün muhatabı Anadolu toprakları ve bu bozkırda yaşayan “Diyar-ı Rûm”un insanlarıdır. İlmî ve amelî faaliyetleriyle önemli Hanefî fakihleri arasında yer alan Mevlâna¹³, kendisine uygun görülen “Rûmî” lakabını benimseyerek kabul ettiği Anadolu olma¹⁴ vasfıyla ilk önce bu toprağın insanlarına hitap etmiştir. Bu durum, İslâm mesajının evrenselliğine karşılık, ilk muhatabın Mekke ve Medine’de yaşayan Araplar olması gibi bir şeydir. Mevlâna muhatabı her zaman önemsemıştır. O’na göre hatibin başarısı, dinleyicinin söylenen sözlere gösterdiği müspet tepkiye ve yakın ilgiye bağlıdır:

“Bir kimse tatlı dilli ise dinlemenin çekişindedir. Öğretmenin canlılığı ve ciddiyeti, öğrencilerdendir. Dinleyici bulamayınca yirmi dört makamda çenk çalan çalgıcıya çengi yük olur. Hatırına ne şarkı ne gazel gelir, ne de on parmağı işte hareket eder. Kaybı olan kulaklar olmasaydı, bir müjdecî gökten vahiy getirmezdi. Sanatı/yaratışı gören bakışlar olmasaydı ne gökyüzü olurdu, ne de yeryüzü gülerdi”¹⁵. “Dinleyici susuz ve istekli olursa, öğüt veren ölü de olsa söyleyici olur. Dinleyici canlı ve diri olursa, dilsiz söz söylemekte yüz dilli olur”¹⁶.

Sevgi; “insanı, bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık duygusu göstermeye yönelten his”¹⁷ olarak tarif edilmektedir. Mevlâna sevginin kemale erişini, “aşığın aşkta yok olmasıdır” diye anlatır. Karşılıklılığından

¹³ El-Kureysî, Muhyuddin Ebû Muhammed(1297-1374), *el-Cevâhiru'l-Muzıyye fî Tabakâti'l-Hanefiye* (nşr Abdulfettah Muhammed el-Halevî) 1993, C.(I-V)III, s. 343-346.

¹⁴ “Hz. Mevlâna Efendimizin ism-i mübârekleri “Muhammed”, mahlas-ı mukaddesleri “Celâleddin”, lakab-ı ekremleri de Konya’ya teşriflerinden dolayı “Rûmî”dir” (Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliyâ* (Yayına hazırlayanlar Prof. Dr. Mehmet Akkuş-Prof. Dr. Ali Yılmaz) İstanbul 2006, C. I, s.369). “...Mevlâna çocukluk döneminin dışındaki yıllarının hemen tamamını “Diyâr-ı Rûm”da geçirdiği için “Rûmî” (Rum ülkesinden, Anadolu) sıfatıyla anılmaktadır. ..Günümüzde İran ve Pakistan’da “Mevlevî”, Batı’da “Rûmî” lakapları, onu anmak için öncelikle kullanılmaktadır” (Karaismailoğlu Adnan, “Mevlâna’nın Hayatı ve Çevresi”, Mevlâna, *Mesnevî* Ankara 2007, B. 2,(def. 1-2), C.I, s.19).

¹⁵ Mevlâna, *Mesnevî* (Çev. Adnan Karaismailoğlu), Def. 5-6; C.III, s.329, beyit, 1660.

¹⁶ Mevlâna, *Mesnevî* (Çev. Adnan Karaismailoğlu), Def. 1-2, C.I, s. 164, beyit, 2380.

¹⁷Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul1987, B.2, s.741; *Türkçe Sözlük*, (Türk Dil Kurumu Yayını), Ankara 1979, s.703.

söz edilebilen “sevgi” hakkında bu şekilde bir açıklama yapan Mevlâna, iş aşka gelince sözlüklerde yer alan “aşk, sınırı aşmaktır, şiddetli sevgidir, sevgilisinden ayrı düşenin gösterdiği tezahürlerdir”¹⁸ tarzındaki hiçbir tanıma iltifat etmez. Aşkın ne olduğunu soranlara; “Tatmayan bilmez, benim gibi olursan bilirsin. Aşk hesapsız sevgidir. Bu nedenle Hakk’ın sıfatıdır, kulla ilgisi mecazdır. “(Kullar) Onu severler, Allah (da) onları sever”¹⁹ buyurur²⁰.

Büyük bir Hakk aşığı olan Mevlâna, gerçek manada aşkın efendisidir. Âdeta aşka yok olmuştur. İçinde bulunduğu bu aşk halini, “Bizim Peygamberimizin yolu aşk yoludur. Aşk annemizdir, biz aşktan doğduk” ifadeleriyle anlatır. İkinci defa Şems-i Tebrizî’ den ayrı düştükten sonra O’nu bulabilmek arzusuyla iki kere Halep ve Şam’a gidip gelmişliği var ki, bundan gayri çocuklarla ağlar, kuşlarla inler, rüzgârla döner olmuştu. Kalbine düşüp de yeşermeyen tohum, kulağına çarpıp da musiki olmayan ses, kalemine dolanıp da şiir olmayan söz yoktu. Artık Konya, sadece ilim ve sanat merkezi değil, vecd ve aşk yuvası idi. Mevlâna “bende benden bir şey bırakmadı” dediği aşkın gerçek hürriyet olduğunu biliyor ve hayatının merkezine aldığı aşkı dalgalar halinde muhitine yayıyordu.

Bu aşk nefesinin ulaştığı her yerde; günlük ve siyasî hayatta, beşerî münasebetlerde, giyim tarzında, yemek kültüründe, mimaride ve edebiyatta Mevlâna etkisi ve izleri görülüyordu. Merkezden muhite yayılarak Diyar-ı Rûm’un taşı toprağı Mevlâna rengine boyanıyordu.

Mevlâna Anadolu’nun kalbinde, bir aşk mektebi kurmuştu. Asırlar boyunca nice yüreklere nur düşürmüştü. Sevgisi hudutları aşıyor, yetmiş iki millete yayılıyordu. O Selçukluların destanı, Osmanoğullarının hatırası idi. Bugün de bizim mektebimiz, aşk ve ümit kaynağımız olmalıdır.

Medeniyetimizin yedi buçuk asrını iman, sevgi ve sanatla besleyen en feyizli pınarlarından biri o idi. O sevgi selinin dokunduğu kıyıları hep ahlâkla, edeple, şiirle, sanatla yeşermiş, bu cereyanla dönen değirmenler, asırlar boyunca aşk öğütmüştür. Mevlâna sevgisi bu mektebin adıdır. Bu mektebin çatısı yok; yersiz yerde, seven gönüllerdedir. Yüzyıllardan beri ışıkları arza yeni ulaşan yıldızlar gibi Mevlâna’nın sâri sevgisi, nice hadsiz hesapsız gönüllere ulaşma gelmektedir.

¹⁸ Sami, Şemseddin, *age*, s. 937-938; Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, C.I, s.195.

¹⁹ KK, V/54.

²⁰ Mevlâna, *Mesnevî* (Çev. Adnan Karaismailoğlu), Def. 2 (giriş), C.I, s.251.

Mevlâna sevgisi yüzyıllar boyu bu ince saygı hissiyle bütün bir ruh ve sanat medeniyetimizi besledi. Mimarimiz bütün temellerini, musikimiz en yüksek ihtizazını, çizgimiz hürriyetini, şiirimiz enginliğini hep bu aşk ahlâkına borçludur.

Mevlâna ile Konya, bir mücevher mahfazası gibi işlenmiştir. Âşık gönüllerden uzanan sanatkâr eller, taşı mum gibi yumuşatmış, mermeri sakız gibi eritip göklerin mavisini ile karıştırmış, bozkırın çatlak toprağından yoğurduğu tuğlayı yeşil alevle sırlayarak, sarmaşık gibi duvarlar büyütüştür. Taş kâğıt olmuş, parmaklar kalem. Çini defter olmuş, altın mürekkep...Kur'an sayfaları gibi kapılar açılmış, gök kubbeye yazılır gibi gök çinilere hadis-i şerifler işlenmiş, çeşmeler, şadırvanlar Mesnevî rüyası gibi gül gül açmıştır. Taş nerede böyle oylum oylum konuşmuş, çini nerede böyle geceye gün ışığı katmış, yazı nerede böyle gözlerden önce gönüllere aksetmiştir?

Mevlâna; *"ölümümüzden sonra, mezarımızı toprakta aramayın, bizim türbemiz âriflerin gönlündedir"* demişti ama, sevenleri O'na gönül gibi bir türbe yapılması gerektiğini düşündüler. Öyle bir türbe yapılmalıydı ki, insan oraya girdiği zaman, bir velinin gönlünde görülür ve bilinir olduğunu hissetmeliydi.

Âşık kişilerden Vezir Muinedin Pervane, Sultan Gürci Hatun, Emir Alemeddin Kayser, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled ve iki büyük mimar Bedreddin, Abdulvahid bir araya gelerek bu konuyu müzakere ettiler. Bu kişilerin el ve gönül birliğinden bugünkü Mevlâna türbesi doğdu. Türbe, Orta Asya'dan gelen hatıralarla, Küçük Asya/Anadolu'da görülmüş bir millet rüyasında tecelli eder gibi ortaya çıktı. Sanki Selçuklulara ait bir gül bahçesinde, güllerden biri büyümüş ve Mevlâna türbesi olmuştu²¹. Zaman içerisinde yine aynı sevginin insiyakı ile Osmanlı sultanları Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni (1520-1566) ve II. Selim (1566-1574) olmak üzere, saadet yıldızı doğan ve tahta oturan her padişah ve diğer devlet adamları bu işi tekrarlayarak orijinal haliyle bu külliye, yapılan temlik ve tahsislerle Mevlevî kültürünün günümüze ulaşmasını sağladılar. İnsanî erdem zirvelerinde dolaşan bu düşüncenin köyden köye, mahalleden mahalleye, şehirden şehre, ülkeden ülkeye, kıtadan kıtaya dalgalar halinde bütün insanların gönlüne çağlayan pınarlar gibi akmasının yolunu açık tuttular. İşte bu gayretle bozkırın ufki sonsuzluğuna irtifa kazandıran ve gecenin karanlığı üzerine gün ışığı yağdıran mavi çinili kubbe-i hadrâ günümüze kadar ulaştı.

²¹ Evliyaoğlu, Gökhan, *Mevlâna Sevgisi* İstanbul 1959 (www.dusunenadam.com).

“Sevenler sevdiklerine sevgilerini gösterirler” ilkesine uygun olarak, Mevlâna'nın Diyar-ı Rûm'a ve bu topraklar üzerinde yaşayan Anadolu insanına, hem de en zor zamanlarında gösterdiği şefkat ve ilgiye layık olmak için, devlet başkanından en sade vatandaşına kadar bu coğrafyada yaşayan herkesin gönlünde Mevlevî fikriyatına ve Mevlâna ailesine karşı, XIII. yüzyıldan bu güne eksilmeyen bir sevgi halesi oluşmuştur.

Konya'ya gelmeyi kabul eden Sultânü'l-'ulemâ Bahâeddin Veled'i başta dönemin Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat olmak üzere saray mensupları, ordu ileri gelenleri, medreseliler ve halk yollarda karşıladılar. Sarayda misafir edilmesi için yapılan davete, Bahâeddin Veled'in “*imamlara medrese, şeyhlere hânkah, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar uygundur*”²² tarzındaki mukabelesi üzerine Altunapa Medresesi'ne yerleştirdiler ve her seviyeden insanlar Bahâeddin Veled'e saygı ile bağlandılar. Konya'ya teşrifinden üç yıl sonra (1231) vefatı üzerine, sarayın gül bahçesine defnettiler. Sultan yas tutarak bir hafta tahtına oturmadı. Kırk gün O'nun için imaretlerde fakir fukarâya yemek dağıtıldı.

Babasının vefatı üzerine, insanların gönlünde çağlayan sevgi pınarı Mevlâna'ya yöneldi. Mevlâna, Selçuklu Devlet adamlarından büyük saygı gördü. Sultan İzzeddin II, Sultan Rükneddin Kılıç Arslan IV Mevlâna'yı ziyaret eden ve sohbetlerine iştirak eden hükümdarlardandı. Menakıp kitapları Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mevlâna'ya mürit olduğunu ve Mevlâna'nın ona “oğul” diye hitap ettiğini yazmaktadır²³.

On beş yıl devletin hâkimiyetini elinde tutan Muîneddin Pervâne (ö.1277), Mevlâna'ya son derece hürmet gösterir, onun için ziyafetler ve sohbetler düzenlerdi. Mevlâna Fihi Mâ Fih'indeki sohbetlerin ekserisini onun evinde ve ona hitaben yapmıştır. Pervâne'nin hanımı Gürcü Hatun da Mevlâna'ya büyük bağlılık içerisindeydi. Müstevfîlik (maliye bakanlığı), vezirlik ve atabeklik görevlerinde bulunmuş olan Pervâne'nin damadı Meceddin Atabek (ö.676/1277), ünlü vezir Sahib Ata Fahreddin Ali (ö. 687/1285)'nin yanı sıra Sahib Şemseddin, Alameddin Kayser, Taceddin Mu'tez, Celâleddin Karatay, Hatıroğlu Şerafeddin Mes'ud ve Emîneddin Mikâil gibi bir çok devlet adamı, Mevlâna'yı sık sık ziyaret eder, kimi zaman mektuplarla ulaştırdığı ricalarını yerine getirirlerdi²⁴.

²² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I.,s. 101, 129.

²³ Eflâkî, *age*, s. 87; Turan Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s.531-532.

²⁴ Eflâkî, *age*, I.30,39,48,52,57,60,149,155,II.108; Turan Osman, *age*, s.514, 524-525, 543, 561'den naklen Karaismailoğlu, Adnan, *agm* (Mevlâna, *Mesnevî* B.2, (def. 1-2), C.I, s.26.

Selçuklular döneminde başlayan devlet brokrasisıyla yakın ilgi Moğol işkal dönemi dahil, tarihin her devrinde artarak devam etmiştir. Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin tanıtım ziyaretleriyle Mevlevîlik Anadolu Türkmen beyleri arasında benimsenip sevilmiştir. Kütahya'da oturan Germiyanoglu Yakup Bey Ulu Ârif Çelebi'nin müridi olmuş, bugün cami olarak kullanılan Kütahya Mevlevîhanesi'ni inşa ettirerek, burada büyük araziler vakfetmiştir²⁵. Kütahya'ya paralel olarak Batı Anadolu'da Afyon, Manisa ve Muğla Mevlevîhaneleri kurulmuştur²⁶.

Mevlevî kaynaklarına göre, bu yakınlaşma ve sıcak ilişkilere paralel olarak yöneticiler ile Mevlâna ailesi arasında akrabalık ilişkileri de gerçekleşmiştir. Germiyanoglu Süleyman Şah, Sultan Veled (1226-1312)'in kızı Mutahhara Hatun ile evlenmiş, bu evlilikten Devlet Hatun dünyaya gelmiştir. Daha sonra Devlet Hatun, beşinci sırada tahta geçen Osmanlı Padişahı Yıldırım Bâyezid (1389-1402) ile evlenecektir. Bu evlilikten, fetret döneminin sonunda devleti yeniden toparlayarak tahta oturan Mehmed Çelebi (1413-1421) dünyaya gelmiştir²⁷. Bu irsî yakınlık, Osmanlı Sultanlarının Mevlevîleri "akraba" olarak kabul etmelerine vesile olmuştur. Tahta yeni geçen Osmanlı Sultanlarına muhteşem merasimlerle Mevlevî şeyhleri tarafından kılıç kuşatılması geleneği, bu tarihî aile bağına dayanmaktadır²⁸.

Tarihin ilerleyen safhalarında Fatih Sultan Mehmed (1444-1481) ve II. Bâyezid (1481-1512)'a Sadrazamlık yapmış olan ilmiye sınıfına mensup devlet adamı Sinan Paşa'nın kızı Sitti Hatun ile Mevlâna'nın torunlarından Âbid Çelebi izdivaç edecektir. Bu iki evlilik sonunda devletin yönetim kadrosu ile Mevlevî ailesi arasında meydana gelen akrabalık, Osmanlı Sultanları ile Mevlevîleri daha da yakınlaştırmıştır²⁹.

Selçuklu ve Beyliklerden döneminden sonra ilk Osmanlı Mevlevîhanesini, kendisi de bir Mevlevî olan Çandarlı Ali Paşa Serez'de yaptırmış;

²⁵ Özönder, Hasan, "Kütahya Mevlevîhanesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi*, Konya 1996, s.69-90.

²⁶ Öztürk, Nazif, "Mevlâna ve Mevlevîlik'in Türk Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi", *Mevlâna Araştırmaları I* (ed. Adnan Karaismailoğlu), Ankara 2007, s.301.

²⁷ Celâleddin, M. Bâkır Çelebi, "Osmanlı Hanedanı'nda Mevlevîlik, Mevlevîhaneler ve Her Mevlevî'nin Bilmesi Gereken İki Dua", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi*, Konya 1996, s. 14(13-16).

²⁸ Özönder, Hasan, *agm*, s. 70.

²⁹ Celâleddin M. Bâkır, *agm*, s.14; Küçükdağ, Yusuf, "Konya Mevlâna Dergâhi ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfıyesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1994, S.XXIII, s. 75 (75-102).

bunu II. Murad'ın Edirne'de 1435'de tamamladığı Muradiye Camii yanına imaretle birlikte yaptırdığı Mevlevîhâne takip etmiştir.³⁰ Sûfî meşrep olan Sultan II. Bâyezîd'in Konya'da Çelebilik makamında bulunan Hüsrev Çelebi (ö.1561)'ye derin muhabbet duyması ve Mevlâna türbesinde bir hayli tamirat ve değişiklikler yaptırması, o dönem pek çok devlet ricalinin Mevlevîliğe intisap etmesine sebep olmuştur.³¹

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra, kiliseden çevirdiği Kalenderhâne Camii yanında hizmete açtığı Mevlevîhanenin çalışma esaslarını ve burada görev yapacak personelin niteliklerini, görev alanlarını ve alacakları ücretleri vakfiyesinde şu şekilde açıklamaktadır:

*"Vera ve takvası mütebeyyin bir şeyh-i salih-i deyin nasp olunub, vakf-i şeriften vazifesi külle yevmin 10 akçe ola. İşlerin vakfiye esaslarına göre yürütülmesi ve misafirlerin ağırlanmasından sorumlu olan nâzır günde 5 akçe ala. Cuma günleri Mesnevî dersi verecek ve ayinin bitiminde Kur'ân-ı Kerim'den bir aşır okuyarak, aşk denizine gark olmuş dervişânın sakinleşmesini ve aslına dönüşünü temin edecek Hafız/Mesnevîhan her gün 1 akçeye mutasarrıf ola. Mecliste, Mevlâna'nın eserlerinden gazel ve kasideler okuyarak hazirunun aşka gelmesini sağlayan iki hanendeden her birine 1'er akçe verile. Mecliste semâzenlerle birlikte semâ edecek dört mutribândan her birine 2'ser akçe ihsan oluna."*³²

Vakfiyede geçen bu ifadelerden, İstanbul'da ilk Mevlevîhanenin Fatih Sultan Mehmed tarafından açıldığı ve geleneklere uygun bir şekilde her Cuma günü ayin-i şerif icra edildiği anlaşılmaktadır.

Doğu seferinden sonra, Arabistan yarımadasını Osmanlı topraklarına katmak üzere güneye yönelen Yavuz Sultan Selim, türbe-kubbelerini kurşunlarla kaplatmış, külliyenin etrafını taş duvarlarla çevirtmiş, mescid ve türbeye uzaktan su getirterek halen ayakta duran şadırvanı 923/1517'de yaptırmış, Mevlâna Dergâhı'na bir hayli vakıflar tahsis etmiştir.³³

³⁰ İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire The Classical age: 133-1600*, Londra 1973, s. 201; Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Ali Paşa Çandarlı-zâde", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1978, C. I, s. 325-326.

³¹ Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyan*, Kahire 1283, C.I, s. 139-144; İnalçık, Halil, *age*, s. 201.

³² EUM, *Fatih Mehmed II Vakfiyesi*, Ankara 1938, s.260 (Sıra 325-327); Gölpınarlı, Abdülbaki.

³³ Kayaoğlu, İsmet, "Sultan-Mevlevî İlişkilerine Genel Bir Bakış", *X. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğleri I, 2-3 Mayıs 2002*, Konya 2002, s. 36 (35-49).

Bağdat seferi dönüşünde Türbedar Osman Dede ile görüşen Kanuni Sultan Süleyman, Mevlâna külliyesinin önemli bir parçası olan semâhâne ve mescidi bina ettirmiş, ayrıca Mevlâna ve oğlu Veled Çelebi için mermerden sandukalar yaptırmıştır³⁴.

Surre Alaylarının geçtiği yol emniyetine önem veren II. Selim, Mevlâna Dergâhı'nı genişletip derviş hücreleri ilave ettirmiş, dergâhın yakınında kendi adıyla anılan Sultan Selim Camii'ni ve büyük bir imareti yaptırmıştır. Bu hususla ilgili vakfiyede; külliye'nin yeri, amacı, hazırlanacak yemek türleri, kimlere ikram edileceği, bu hizmette görev alacakların nitelikleri, çalışan personele ödenecek ücretler ile gelir sağlayacak gayrimenkullerin yerleri ve sağlayacağı varidat teker teker sayılmaktadır. Vakfiyede imaretin amacı şu şekilde belirtilmektedir: "*Konya şehri kutuplarının kutbu, irşat ve hidayet mihveri olan Mevlâna Celâleddin Hazretlerinin Türbesi civarında, oraya gelip uğrayan Müslüman fukarâsını doyurmak ve misafir etmek için bu imaret yaptırılmıştır*"³⁵.

Batılılaşma ve yenileşme dönemi padişahlarından Sultan III. Selim (1789-1807), 1789'da saltanat makamına cülûs eder etmez, Mevlâna'ya olan sevgi ve saygısının bir nişanesi olarak, mucidi ve bestekârı olduğu "*Mevlevî ayin-i şerifi*"ni, dönemin Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Galip Dede'ye tevâzu ile arz etmiş; II. Meşrutiyet sonrasında tahta geçen Mehmed Reşad (1909-1918) 1910'da Yenikapı Mevlevîhânesi'ni yeni baştan inşa ettirmiştir³⁶.

Başta padişahlar olmak üzere, sultan, devlet adamı ve sade vatandaşlar tarafından yapılan temlik, tahsis ve bağışlarla meydana getirilen, Mevlevî müesseseleri ile alakalı vakıflar "*Celâliye Vakıfları*" adı altında bir araya getirilmiş; dördü "*guzât*", dördü "*eizze*" olmak üzere sekiz müstesna vakıfla birlikte Mevlevî müesseseleriyle ilgili vakıflara imtiyazlı/özel bir statü tanınmıştır³⁷.

³⁴ Sâkıb Dede, *age*, s. 149-156.

³⁵ Ateş, İbrahim, "Hz. Mevlâna Dergâhı ile İlgili Vakıf ve Vakfiyeler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s.32.

³⁶ Kayaoğlu, İsmet, *agm*, s.44; Mevlevîliğe karşı her kademedeki devlet ricalinin gösterdiği yakın alakanın Mevlâna ailesi de farkındadır. Bu konuda Veled Çelebi (İzbudak) şöyle demektedir: "*Hazret-i Pîr Efendimizin sâye-i senyelerinde bizler bile hemîşe selâtin, vüzerâ, eşraf ve a'yândan bî nihâye i'zaz ve ikrâm ve ihsâna mazhar olagelmekteyiz*"(*Konya Salnamesi*, İstanbul 1332, s.749).

³⁷ Celâliye Vakıfları'nın mal varlığı ve müstesna vakıfların adları ve statüleri hakkında geniş bilgi için bkz. Öztürk, Nazif, *agm*, s.297-309; Faroqhi, Suraiya, "XVI ve XVII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinleri*, Ankara 1975.

Yine Mevlâna ve onun düşünce dünyasına ve bu düşüncenin insanlara ulaştırıldığı Mevlevî dergâhlarına karşı gösterilen özel alakanın bir göstergesi olarak; bütün tekke ve zaviyelerin şeyhleri Şeyhü'l-islâmlık makamının inhası üzerine yapılırken, Mevlevîhane postnişinliklerine getirilecek çelebilerin, “*Kâbe-i uşşâk-ı evvel*” olan Konya merkez dergâhında şeyh olan zatın düzenlediği meşihatname ile tayin edilmeleridir³⁸.

Mevlâna'nın öğretileri doğrultusunda oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi tarafından müesseseleştirilen Mevlevî dergâhları, günümüzün Güzel Sanatlar Fakültesi ve konservatuarları hükmündeydi. Bu mekânlar; gerçekleştirilen tasavvuf terbiyesine paralel bir şekilde verilen nazârî ve amelî eğitimle devrinin en büyük şair ve hattatları, Türk musikisinin en kudretli bestekâr ve icracıları yanında çok fazla müzehhib, mücellid, nakkaş ve ressamı yetiştiren birer feyiz menba'ı olmuşlardır. Bu merkezler sosyal hayatımıza nezaketi, nezaheti ve zarafeti yerleştiren birer eğitim yuvaları idi. Gerçekten Mevlâna ve Mevlevîlik; içinde yaşadığı Türk toplumunu çok etkilemiş, onun sosyal, siyasî, kültürel ve dinî hayatı üzerinde derin izler bırakmıştır.

Mesnevî Farsça yazılmış olsa da, anlatmaya çalıştığı düşünce ve temsil ettiği ruh yerlidir. Bu esere geniş yer ayırmadan Türk kültür hayatını açıklamak mümkün değildir. Hiç kuşkusuz Anadolu'da etkin hale gelen şiir anlayışının mimarı Mevlâna'dır³⁹. Hatta Mevlâna, Türk şiirinin doğuşuna öncülük etmiştir⁴⁰. Mevlâna'nın eserlerinde yer alan mazmunların yanı sıra çok sayıda kelime ve tabiri, dil farklılığına rağmen Ahmed Paşa, Bâkî, Rûhî, Yahyâ, Nefî ve diğer şairlerimizin eserlerinde bulmak mümkündür. Osmanlı döneminde ve günümüzde Mevlâna'yı anlamak ve senâ etmek üzere yazılan şiirlerin sayısı binlerle ifade edilecek kadar çoktur⁴¹. Bunlardan bir kısmı Mevlevî müntesibi, bir bölümü de Mevlâna muhibbânıdır. Öyle ki, “*Tezkire-i şu'arâ*” yazarı Sâkîb Dede (ö. 1732) ve Esrâr Dede (ö.1796) Mevlevî şairleri bir araya getirerek, sırf bu gruba giren şairler için tezkireler hazırlamışlar-

³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi/Cevdet Tasnifi: 2574; Göyünç, Necdet, “Osmanlı Devleti'nde Mevlevîler”, *Belleten*, CLV, S. 213, s. 355.

³⁹ Karaismailoğlu, Adnan, “Klasik Türk Şiiri Geleneğinde Mevlânâ'nın Yeri ve Edebî Miras Tartışmaları”, *X. Millî Mevlâna Kongresi, Tebliğler I,2-3 Mayıs 2002 Konya*, s.128 (127-135).

⁴⁰ Johanson, Lars, “Mevlâna Celâleddin Rûmî ve Türk Şiirinin Doğuşu” (Çev. Mehmet Uzman), *Mevlâna Araştırmaları I*, Ankara 2007, s.294 (283-290).

⁴¹ Mevlâna'nın eserlerinde geçen mazmun ve kelimeleri kullanarak şiir yazan bazı şairlerden örnekler için bkz. (Karaismailoğlu, Adnan, *agm*, s.127, 135; Duru, Necip Fazıl, “Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlâna”, *Mevlâna Araştırmaları I*, Ankara 2007, s.379-405).

dır⁴². Sadece Konya’da bugüne kadar tespit edilebilen ve XIX. yüzyılda yetişmiş Mevlevî şairlerin sayısı yirmi ikiyi bulmaktadır⁴³.

Mesnevî tarzında yazan şairlerimizin yanında, “*zamanla şekil değişir öz kalır*” kuralına uyarak yeni şiir formuyla Mevlâna’nın terennüm ettiği konuları işleyen değerli şairlerimiz de bulunmaktadır. Bunlardan birincisine Şeyh Galib’i, ikincisine de Sezai Karakoç’u örnek olarak göstermek mümkündür. Sezai’yi Sezai yapan üç insanın başında Mevlâna gelmektedir. Onun akıl özünü İmam-ı Gazali, ruh özünü Muhyiddin-i Arabî, kalp özünü ise Mevlâna inşa etmiştir⁴⁴. Sezai Karakoç’un gönlünde bu insanlar, “*bir nevi baba durumundadırlar*”. Maneviyat coğrafyasının her biri bir tarafını tutan bu kişilere öylesine bağlıdır ki, düşlediği atlıyı anlatırken, “*Tanrı aşkından doğan o atlı/Yunus izli Mevlâna çizgili/ Muhyiddin-i Arabi gölgeli/Gazali hacimlidir*”⁴⁵ nitelemesini yapmaktadır. Sezai Karakoç’taki Mevlâna ve Mevlevîlik sevgisi kesinlikle bir atıftan ibaret değildir. Mevlâna ve Mesnevî’den elde ettiği ruhsal direniş ve ayakta kalma gücünü, Doğu-Batı çatışması arasına sıkışmış günümüz insanına kendi şiirleriyle aktarmaktadır.

Yedi buçuk asırdır, her biri bir Sezai olan Türk Milleti, gönlünde taşıdığı bu yüce duyguları, asırların azaltamadığı bir sevgi ile Konya’daki türbesine koşarak, “*sevgiliye kavuşma gecesini*” olarak nitelediği Hakka yürüme günü olan her 17 Aralık’ı coşku ile kutlayarak Mevlâna’ya olan muhabbet ve bağlılığını göstermektedir.

Yüreklerde sevginin kıpırdayışı olmasaydı, on binlerin fasılasız bir şekilde yedi buçuk asırdır, senenin üç yüz altmış beş gününde bir merkeze davetsiz ve çağrısız olarak koşmalarını, pozitivist bir anlayışla izah etmek hiç mümkün olur muydu?

⁴² Karaismailoğlu, Adnan, *agm*, s.127.

⁴³ Yeniterzi, Emine, “XIX. Yüzyılda Konyalı Mevlevî Şairler”, *X. Millî Mevlâna Kongresi, Tebliğler I*, 2-3 Mayıs 2002 Konya, s.137-147.

⁴⁴ Duru, Rıza, “Mesnevî ve Sezai Karakoç”, *Mevlâna Araştırmaları I*, Ankara 2007, s.461-469.

⁴⁵ Karakoç, Sezai, *Alınyazısı Saati*, İstanbul 1998, B.3, s. 56.